

A tudásalapú társadalom műveltségfelfogása

Tudásalapú és információs társadalomban élünk, ennek pozitív és negatív hatásait a felsőoktatás szereplői naponta érzik a bőrükön. A változások rendkívül gyorsak, a technológiai fejlődés exponenciális tendenciákat mutat. Jól reprezentálja ezt például a 2020-ban kialakult helyzet is, amikor szinte egy pillanat alatt kellett a teljes oktatási szektornak alkalmazkodni a járványhelyzethez, és átállni a teljes online oktatásra és kapcsolattartásra. Talán nyugodtan mondhatjuk, hogy a társadalomban – és különösképpen is az oktatási szférában – meglévő információs műveltség volt ennek a sikernek az egyik fontos feltétele.

A tudásalapú társadalomban az írástudás, illetve műveltség (literacy) fogalma komoly paradigmaváltásokon ment keresztül. Beletartozik a nemzeti kultúra alapjainak ismerete, a széles körű tájékozottság, a magatartáskultúra, a digitális kompetenciák, és persze a tudáselemek alkalmazásának képessége is. A korszerűen művelt ember sokat tud, mert sok információval találkozott, és ezeket megsűrve, rendszerezve, átformálva alakította ki a tudását. A megszerzett információt tudja hasznosítani, mobilizálni. A literacy tehát nem kizárólag tanultságot és olvasottságot jelent, hanem azt a képességet is, hogy valaki válogatni tud a körülötte burjánzó információk tömegéből, és kezelni tudja azokat. Ezért a korszerű műveltségfelfogás a 21. század információs környezetében való eligazodást jelenti. Napjainkban nem az az analfabéta, aki nem tud írni és olvasni, hanem aki nem tud tanulni, válogatni és újratanulni.¹

A mai oktatásügy (közoktatás, felsőoktatás és felnőttoktatás) egyik legnagyobb kihívása, hogyan tanítsuk meg az embereket az információ és a technika által vezérelt világban való sikeres boldogulásra. A fiatalabb generációk számára a technika és a modern eszközök használata sokkal természetesebb, mint számunkra. Ismereteiket nem kizárólag a tanártól és a tankönyvből szerzik, rendelkezésükre áll az információforrások és hatások bősége. Az informális tanulásnak egyre nagyobb a szerepe a formális tanulási formákkal szemben. Gondolkodni, értékelni és válogatni azonban meg kell tanítanunk őket. Az internet világa ugyanis gyakran leszoktat a gondolkodásról, sokakat arra ösztönöz, hogy a kész megoldásokból válogasson.

A közép- és felsőfokú oktatás egyik legfontosabb missziója, hogy rávegye a fiatalokat a gondolkodásra, a tervezésre, a céltudatos munkára, az értő válogatásra, az értékelésre és a kritikára, felkészítse őket a 21. századi követelményeket támasztó munkahelyeken való helytállásra, illetve a felsőoktatási intézményekben való hatékony és eredményes részvételre. A gyorsan változó információs és technikai környezet egyre kifinomultabb készségeket kíván a stratégiai tervezés, a navigáció, az értékelés és az információ kreatív hasznosítása terén. A pedagógusoknak és a jó tankönyveknek kulcsszerepük van abban, hogy a fiatalokat megtanítsák, hogyan kell az információt bölcsen hasznosítani.

Akárhogy is változnak az információközvetítés technikai eszközei és az információszerzés lehetőségei, az eredményes tanulás és munkavégzés alapja továbbra is a magas szintű olvasási készség. Kutatások igazolják, hogy az elmúlt 20 évben, miközben hatalmas forradalmi változások zajlottak le a digitális információ világában, az alapvető írástudás, az elemi információk megértéséhez szükséges követelmények a munkahelyeken nem változtak.² A munkafolyamatok azonban folyamatosan változnak. Ma már a dolgozók nemcsak végrehajtok, hanem részesei a tudás-előállítás folyamatainak. Ezért hatékonyan csak komplex információs műveltség birtokában lehet részt venni a munkaerőpiacon.

¹ Toffler 1970.

² Catts 2012.

A média- és információs műveltség (media and information literacy) kétségtelenül a 21. század alapműveltsége. Összefoglaló néven tartalmazza mindazokat a kompetenciákat és tudáselemeket, amelyek ahhoz szükségesek, hogy az állampolgár eligazodjon a tudásalapú társadalomban, felelősen és értően tudjon válogatni és új információt előállítani. Olyan készségeket foglal magába, amelyek az élet minden területén fontosak, a tanulásban, a kutatómunkában, a termelőmunkában és az egyén jóllétét szolgáló tevékenységeknél egyaránt.

Egységesen, de ugyanakkor erősen differenciáltan is kell kezelnünk az élet különböző területein szükséges speciális 21. századi készségeket. A 2005-ben aláírt Alexandriai Nyilatkozat szerint a média- és információs műveltség nélkülözhetetlen az egyén személyes, társadalmi, szakmai és oktatással kapcsolatos céljainak megvalósításához. Ezek a készségek szükségesek ahhoz, hogy az egyén képessé váljon az élethosszig tartó tanulásra, és hogy a tudásalapú társadalom hatékony tagjává válhasson. Az UNESCO Information for All Programme (IFAP) elnevezésű programja a média- és információs műveltséget alapvető emberi jogként határozta meg.³ Az információs műveltség kompetenciáit az emberek a problémamegoldással és a kommunikációs készségekkel együtt egy integrált készség-csoport elemeként használják, amelyre a felnőtteknek az élet minden területén való hatékony működéshez szükségük van. Ha más felnőtt kompetenciáktól különálló és különböző területként kezeljük, az az előnyünk származik, hogy komplex képességek egy bizonyos dimenzióját világítja meg, és lehetővé teszi, hogy különbséget tegyünk az információ hatékony felhasználása, az információszerzés illetve az információhoz jutás között. Az OECD társadalmi haladás mérésére irányuló globális projektjének leírása szerint a komplex információs műveltség képessé teszi az embert, hogy a „tudásbrókertől” való függőségtől elszakadva valódi „ismeretgyarapítóvá” váljon. Ez a kompetencia adhatja meg mindenkinek azt a tudást és főként szemléletet, amely megvédi az embert az információ negatív, esetleg ártó hatásaitól.⁴

A fogalom értelmezése és meghatározása meglehetősen sokszínű. Sokan úgy vélik, hogy az összetett készségrendszer egyes elemei megtalálhatók más fogalmak alatt (pl. információkeresési készségek, szövegértelmezési készségek, problémamegoldás, kreativitás, stb.), így nem látják értelmét ennek az új kifejezésnek. Mások úgy gondolják, hogy a média- és információs műveltséget csak a digitális írástudás különbözteti meg az általános műveltségtől, tehát csak ezzel érdemes hangsúlyosan foglalkozni. A probléma lényegét azonban éppen az adja, hogy ezeknek a tudásoknak, képességeknek, műveltségelemeknek az egységes rendszerben történő kezelése, oktatása, fejlesztése minőségileg mást jelent, mintha egymástól függetlenül, elemenként foglalkoznánk velük. Nemcsak tudásról és képességekről van itt szó, hanem szemléletről, hozzáállásról, attitűdökről is.

A média- és információs műveltség fogalmát tekinthetjük ernyőfogalomnak vagy küszöbfogalomnak. Ernyőfogalomként magában foglalja mindazokat az írástudásokat, amelyek a modern kor embere számára nélkülözhetetlenek: hagyományos írástudás, digitális írástudás, könyvtári írástudás, internethasználat, kritikus gondolkodás, médiaműveltség, információs etika stb. Egy másik koncepció szerint ú. n. küszöbfogalom, amelynek a megértése, elsajátítása mintegy bejáratot biztosít a tudáselsajátításhoz. A küszöbfogalomként értelmezett komplex információs műveltség segítségével a tanuló megérti, hogy az információnak értéke van, a tudomány párbeszéd, a kutatás kérdezés, az autoritás kontextushoz kötött, az információ előállítása egy folyamat, az információkeresés pedig stratégiai gondolkodást igényel.

A média- és információs műveltség több műveltségfajtából építkezik, de nem azonos egyikkel sem. A legtöbbször a számítógépes vagy digitális írástudással, illetve a média-műveltséggel szokták tévesen azonosítani, összekeverni.

- *Számítógépes/digitális írástudás (computer literacy)*: Azoknak az ismereteknek és készségeknek a halmaza, amelyek nélkülözhetetlenek az információs és kommunikációs technológiák megértéséhez, ide értve a hardverekre, a szoftverekre, a rendszerekre, a hálózatokra, az Internetre és az egyéb számítástechnikai és telekommunikációs összetevőkre vonatkozó tudásokat.

³ Az információs műveltség indikátorai felé 2010. 9

⁴ Az információs műveltség indikátorai felé 2010. 7

-
- *Média-műveltség (media literacy):* Azok az ismeretek és készségek, amelyek nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy megértsük, milyen médiumokban és formákban jelenhetnek meg az adatok, az információk és a tudás, hogyan keletkeznek ezek, hogyan tárolhatók, hogyan továbbíthatók, és hogyan prezentálhatók (pl. sajtó, rádió, televízió, CD-ROM, DVD, mobiltelefon, PDF, JPEG, stb.).

A komplex információs műveltség azonban sokkal összetettebb fogalom. Azoknak a képességeknek az összessége, amelyek segítségével az egyén felismeri az információs szükségletet, és képes a szükséges információt megtalálni, értékelni, valamint hatékonyan alkalmazni, beleértve természetesen a digitális technológia és a média alkalmazását is. Ezek a kompetenciák egyre fontosabbak a gyorsan változó technikai körülmények és az exponenciálisan növekvő információs források szorításában.

A szakirodalomban új fogalmak is kezdenek felbukkanni, mint pl. a metaliteracy és a transliteracy fogalma. Az első a metakognitív jellemzőkre fókuszál, valamint arra, hogy napjaink tudásalapú társadalmában aktív szereplőként, résztvevőként kell jelen lennünk, az információnak nemcsak fogyasztói, hanem előállítói is vagyunk. A transliteracy arra utal, hogy a komplex információs műveltséghez (new media literacy) hozzátartozik a különböző információs platformok és formátumok közötti szabad mozgás, azaz az információ folytonos átalakulása, átalakítása. Azt mutatják ezek a tendenciák, hogy a fogalom tartalmi összetettsége sokféle szempontú alábontást kíván.⁵

A szükséges képességek, készségek felől nézve a média- és információs műveltséggel bíró egyén:

- meg tudja határozni információs igényét,
- hatékonyan és eredményesen képes megszerezni a szükséges információkat,
- kritikusan tudja értékelni az információt és annak forrásait,
- be tudja építeni a kiválasztott információt saját tudásbázisába,
- hatékonyan alkalmazza az információt konkrét célok megvalósítása érdekében,
- képes értelmezni az információhasználatot körülvevő gazdasági, jogi és szociális problémákat, az információt jogszerűen és etikusan elérni és használni.

Ezek a tevékenységek és képességek nem lineárisan követik egymást és fejlődnek ki, hanem hálózatszerűen kapcsolódnak egymáshoz. Elképzelhető, hogy valaki információhoz jut, felismeri annak hasznát, hasznosítja is, és csak később értékeli az információ forrását. Fontos, hogy lássuk, egy egységes építmény egymással szoros kapcsolatban álló elemeiről van itt szó.

A konstruktivista tanuláselmélet szerint a tanulóknak maguknak kell megtalálniuk a problémák megoldásának módjait az információk segítségével, aktív kutatás és gondolkodás során új meggyőződésekre kell jutniuk, és ez fontosabb, mint a tanórákon hallott tények és adatok memorizálása. Egy ilyen pedagógiai megközelítés mellett a diákok képzett tanulókká válhatnak. A média- és információs műveltséget a forrásalapú tanulásra, az önálló felfedezésekre, valamint a problémamegoldó tanulásra kell alapozni. Mindez nagyfokú pedagógiai kifinomultságot igényel, ahol a tanulók annyiféle tanulási stílussal ismerkednek meg, amennyivel csak reálisan lehetséges. Báthory Zoltán megfogalmazásában: kulturális eszköztudás, mint az önálló tanulás eszközeinek ismerete. Az életen át tartó tanulás, összességében a műveltség elsajátításának alapja.⁶

A megfelelő szinten értelmezett média- és információs műveltséget integrálni kell valamennyi tantárgy és kurzus tantervébe, tananyagába és tankönyveibe, az iskolai és felsőoktatási könyvtárak munkájába, valamint az oktatási intézmények irányításába is. A tanórákon, előadásokon és a viták során az oktatók ösztönzik a tanulókat, illetve a hallgatókat, hogy fedezzék fel az ismeretlent, segítséget nyújtanak ahhoz, hogy hogyan lehet a legjobban kielégíteni az információs igényeket, figyelemmel kísérik előrehaladásukat. A könyvtárosok értékelik és válogatják a tananyaghoz, az oktatási programokhoz szükséges intellektuális forrásokat; szervezik és kezelik a gyűjteményt és az információhoz való hozzáférési pontokat; és gondoskodnak az információt kereső hallgatók és oktatók könyvtárhasználati képzéséről. Olyan stratégiákra van szükség, amelyek megkövetelik a diákoktól, hogy aktívan részt vegyenek a lényeges kérdések felvetésében, a válaszok felkutatásában és megtalálásában, valamint az eredmények kommunikálásában. A tanulóközpontú tanulási

⁵ 2012. 22

⁶ Báthory 1997. 139–140

környezetben a kérdésfeltevés a norma, a problémamegoldás áll a központban, és a kritikus gondolkodás elengedhetetlen része a folyamatnak. Ez a tanulási környezet megköveteli a komplex információs műveltséget.

Több hazai és nemzetközi kutatás foglalkozott a közelmúltban azzal, hogy a fiatalok – elsősorban a felsőoktatásban tanulók – milyen információs kompetenciákkal rendelkeznek, és ezek mennyiben felelnek meg azoknak az elvárásoknak, amelyek a felsőfokú tanulmányok sikeres abszolválásához szükségesek. A kialakuló kép eléggé egységes és érdekes.

Egy amerikai vizsgálat⁷ 2013-ban 1502 hallgató kutatási és információszerzési szokásait mérte fel. Hat témakörben tettek fel kérdéseket, ezek együttesen képet adnak a felsőoktatásban részt vevők információs műveltségéről is:

(1) Mennyire magabiztosak a hallgató kutatási feladatok végrehajtásánál?

A legtöbb hallgató képesnek tartja magát arra, hogy a felmerülő kutatási feladatokat végrehajtsa. A munkához elsősorban a kurzusokhoz kapott olvasmányokat, elektronikus forrásokat, internetes keresőket és az oktatók segítségét veszik igénybe, ebben a sorrendben. A kutatómunkában a legnagyobb nehézséget az időhiány, a túl sok információ, a megfelelő információ megtalálása okozza.

(2) Hogyan értékelik az információforrásokat?

A hallgatók túlnyomó többsége internetes keresőkkel vagy elektronikus forrásokkal kezdi el a kutatómunkát, és tisztában vannak vele, hogy a források megbízhatósága mennyire lényeges. A szabadon hozzáférhető web számukra a legmegbízhatóbb forrás, ezt követik szorosan a könyvtári adatbázisok.

(3) Mely információforrásokat preferálják?

Általában 10 forrást használnak egy dolgozat elkészítéséhez. A megkérdezettek 70%-a szinte csak a webet használja információkeresésre. Kevesebb mint 46% használja rendszeresen a könyvtári forrásokat.

(4) Milyen ismereteik vannak az egyes információforrásokról?

A hallgatók tudják, mi az a plágium, de kevésbé vannak tisztában azzal, mit jelent az információ integritása. Nem értik világosan az objektivitás fogalmát sem az információkkal kapcsolatban, és a többségnek nehézséget okoz, hogy megállapítsa egy folyóirat minőségét.

(5) Hova fordulnak segítségért?

A leghasználhatóbb segítségnek a kutatási útmutatókat tartják, és a leggyakrabban az oktatókhoz vagy társaikhoz fordulnak segítségért. Az oktató a segítségadásnál megelőzi a könyvtárosokat. A hallgatók 61%-a vett már részt legalább egy könyvtárhasználati előadáson. A válaszadók egyharmada részesült információs műveltséggel kapcsolatos képzésben.

(6) Hogyan használják az információs technológiát?

A hallgatók kétharmadának van okostelefonja. Sokan rendelkeznek e-könyv olvasóval is. A legkedveltebb informatikai eszközök a PC-k és a táblagépek.

Egy másik amerikai projekt (Project Information Literacy = PIL)⁸ keretében 11.000 főiskolai hallgató információs kompetenciáit vizsgálták 2008-2012 között.

- A PIL felmérés szerint a hallgatók 80%-ának okoz nehézséget hozzákezdeni egy kutatási feladathoz, eldönteni, hogy a tanár mit is vár tőlük.
- A hallgatók fele bizonytalan abban, hogy amit csinál, az jó-e.
- A hallgatók 90%-a fordult a feladatmegoldás során könyvtárban elérhető szakirodalmi adatbázisokhoz (pl. EBSCO, JSTOR stb.). Ezeket a forrásokat azért szeretik, mert megbízható és mély a tartalmuk, és megfelel az oktatók elvárásainak.

⁷ Changing library operations 2013.

⁸ Head 2013.

- A PIL vizsgálatban részt vevő hallgatók nagyon alulértékelik a könyvtárosokat, szinte sohasem kérnek segítséget tőlük. Annak ellenére, hogy a keresési kompetenciákat könyvtárosoktól tanulják, inkább az oktatókhoz fordulnak segítségért.
- A hallgatók többsége rutinszerűen oldja meg a kutatási feladatokat, előre megtanult sémákat alkalmazva. Ezeket a sémákat még a középiskolából hozzák magukkal.
- Az oktatók által kiadott feladatok – a technikai fejlődés ellenére – többnyire hagyományos dolgozatok elkészítését várják el a hallgatóktól, ritkán vannak multimédiás vagy egyéb formát igénylő feladatok. Az oktatói útmutatás először a könyvtárba irányítja általában a hallgatót.
- A PIL felmérés szerint a hallgatók 85%-a csak egy-két informatikai eszközt használ a munkájához, leggyakrabban mobiltelefont (okostelefont) és laptopot.

Az augsburgi egyetemen 2008-ban végeztek felmérést, 635 hallgató megkérdezésével⁹, a freiburgi egyetemen pedig 2011-ben jelentették meg azokat az adatokat, amelyek 95 hallgató információs kompetenciájáról adnak képet¹⁰. A német hallgatók több mint 90%-a úgy véli, hogy az információs műveltség nélkülözhetetlen a tanulmányaikhoz és a mindennapi élethez egyaránt. 82% Google-lal kezdi a keresést, 89% először az interneten néz utána egy új témának, csak mindössze 8% fordul az újságokhoz. A vizsgálatban egy-egy konkrét újságcikk megkeresése volt a feladat. 63% interneten, 14% adatbázisban, 10% könyvtári katalógusban keresett. Egy szerkesztett irodalomlistából 37% tudta helyesen kiválasztani, melyik az újságcikk, 16% úgy nyilatkozott, nem tudja, melyik a helyes válasz. 80%-uk tudott legalább 1 helyes keresőkifejezést alkotni adott témához, 44%-uk használta megfelelően az egyes esetekben az operátorokat, 46% használta helyesen a katalógust. Az adatokból úgy tűnik, mintha a német diákok információs kompetenciái egy kicsit magasabb szinten lennének, mint a magyar diákoké. Ennek oka valószínűleg abban keresendő, hogy Németországban nagyobb hangsúlyt fektetnek a közoktatásban az információs kompetenciák fejlesztésére. 2012-ben egy komoly kézikönyvet is kiadtak a témáról.¹¹

A németországi felmérésben részt vevő hallgatók 53%-a rendszeres, 23%-a gyakori könyvtárlátogató, 6% az, aki soha nem használ könyvtárat. Ez lényegesen jobb adat a magyarországinál. A keresési szokásaik tekintetében hasonló tendenciákat látunk, mint máshol: 85% Google-t használ, 79% könyvtári katalógust, 36% tudományos keresőket, 34% adatbázist, 2% különböző weblapon kezdi a keresést. Ha teljes szövegű dokumentumra van szükségük, 88% könyvtárba megy, 67% internetes szövegeket keres, 49% csoporttársaktól kéri kölcsön, 46% könyvtárközivel kölcsönöz, 39% vásárlással, 35% elektronikus szövegeket részesít előnyben.

A Pécsi Tudományegyetem Könyvtár- és Információtudományi Intézete a TÁMOP 4.2.2C projekt keretében 2014-ben országos felmérést végzett az ország különböző egyetemein és főiskoláin tanuló hallgatók információs műveltségével kapcsolatban. A felmérés online kérdőíves formában zajlott, a kérdőív kitöltői nyereményjátékban is részt vehettek. Összesen 2599 kitöltött kérdőív áll az elemzők rendelkezésére. A felmérés nem reprezentatív, de a kérdőívek nagy száma miatt jelentősnek tekinthető. Az eredmények részletes ismertetéséről kötet jelent meg.¹²

A magyarországi kutatás egyik fő célja volt a hallgatók felmérése mellett, hogy megvizsgáljuk, melyek azok a 21. századi alapkészségek, amelyek nélkül egy munkavállaló nem tud eredményesen boldogulni a munkaerőpiacon. Elsősorban diplomás munkakörökben gondolkodunk, és természetesen nem a szakmai kompetenciákról, hanem a korszerű információs kompetenciákról van szó. A kérdés vizsgálatához jó alapot szolgáltat a felnőtt kompetenciákat mérő nemzetközi PIAAC vizsgálat, amelynek első eredményei 2013-ban jelentek meg. Sajnos hazánk nem vett részt ebben a vizsgálatban, de a nemzetközi összehasonlításhoz fontos adatokat kaphatunk belőle.

„A munkakör-specifikus készségek elsajátítása mellett a 21. század munkavállalóinak egy sor információfeldolgozási készséggel, valamint különféle „általános” készségekkel – interperszonális kommunikációs készséggel, az önmenedzselés készségével, a tanulás képességével – is rendelkezniük kell ahhoz, hogy átvészelhessék a gyorsan változó munkaerőpiac bizonytalanságait. A felnőttek készségeit mérő felmérés (PIAAC) abba kíván betekintést nyújtani, hogy milyen szinten

⁹ Heinze 2008.

¹⁰ Sühl-Strohenger 2011.

¹¹ Handbuch Informationskompetenz. 2012.

¹² Sipos – Varga – Egervári 2015.

vannak jelen ezen kulcskézségek a társadalomban, illetve hogy miként alkalmazzák ezeket a készségeket a munkahelyen és otthon. A felmérés közvetlen módon méri a különféle információfeldolgozási készségek – nevezetesen az írni-olvasni tudás, a számolókészség és a problémamegoldó készség – terén tapasztalható jártasságot a technológiagazdag környezetekben.”¹³

Az országok zömében jelentős arányt képviselnek azok a felnőttek, akiknek alacsony szintű a jártassága az alapvető olvasási és számolási terén. A felnőttek 4,9-27,7%-a csak a legalacsonyabb szintű jártassággal rendelkezik az írni-olvasni tudás terén, míg a számolási készség terén 8,1-31,7%-ról mondható el ugyanez.

Számos országban a lakosság nagy százalékának nincs tapasztalata az információs és kommunikációs technológiák használatában, illetve nem rendelkezik azok mindennapi feladatokban való alkalmazásához szükséges alapvető készségekkel. Hollandiában, Norvégiában és Svédországban a 16-65 év közötti korosztály kevesebb, mint 7%-ára jellemző ez, Olaszországban, Koreában, Lengyelországban, Szlovákiában és Spanyolországban ez az arány eléri, vagy akár meg is haladja a 23%-ot. Technológiailag fejlett környezetben a problémamegoldás terén azonban még a számítógép-használatban jártas felnőttek zömére is alacsonyabb szintű jártasság jellemző. A felnőtteknek csak 2,9-8,8%-a rendelkezik a legmagasabb szintű jártassággal a problémamegoldás terén. Az egyéb jellemzők tekintetében a felsőfokú végzettséggel rendelkező felnőttek átlagosan 36 pontos – öt évnél formális oktatásnak megfelelő – előnyt élveznek a középfokúnál alacsonyabb szintű iskolai végzettséggel rendelkező felnőttek felett. A gyengébb alapképzés és a lehetőségek hiányának ötvözte olyan ördögi körhöz vezethet, amelyben minél alacsonyabb a jártasság, annál kevesebb a lehetőség a fejlődésre és fordítva.

Az idegen anyanyelvű bevándorlók jelentősen rosszabb eredményeket értek el az írni-olvasni tudás, a számolási készség és a problémamegoldás terén, mint azok a bennszülött felnőttek, akiknek gyermekként megtanult első vagy második nyelve azonos a felmérés nyelvével – ez még az egyéb tényezők figyelembe vételét követően is igaz. Míg az idősebb felnőttek általában alacsonyabb jártassággal rendelkeznek fiatalabb társaikénál, a generációk közötti szakadék mélysége jelentősen eltér az egyes országok között. Ebből arra következtethetünk, hogy a politika és más egyéb körülmények gyengítik a kulcsfontosságú információfeldolgozási készségek és az életkor közötti egyébként negatív kapcsolatért felelős készségeket. A férfiak a nőknél magasabb pontszámokat értek el a fejlett technológiával rendelkező környezetekben a számolási készség és problémamegoldás területén, de a szakadék nem mély, és más tényezők még tovább szűkíthetik. A fiatalabb felnőttek körében elhanyagolható a nemek közötti különbség. A készségek munkahelyi alkalmazása számos munkaerő-piaci jelenséget befolyásol, így többek között a termelékenységet és a bérek nagyságában megfigyelhető nemek közötti különbséget. Nem szokatlan, hogy a nagyobb jártassággal rendelkező munkavállalók kevésbé intenzíven alkalmazzák készségeiket a munkában, mint az alacsonyabb jártassággal rendelkező munkavállalók, ami azt jelzi, hogy a készségek terén mutatott jártasság és a készségek alkalmazása közötti összhang hiánya a munkahelyeken elterjedt jelenség.

Az, hogy valaki milyen munkakört tölt be, sokkal erősebb összefüggést mutat azzal, hogy miként alkalmazza az illető a készségeit a munkában, mint azzal, hogy milyen iskolai végzettséggel, vagy milyen munkaszerződéssel rendelkezik. A munkavállalók mintegy 21%-a túlképzett, 13%-a pedig alulképzett az általa betöltött munkakörhöz, ami jelentős hatással van a bérekre és a termelékenységre. Az olvasási és számolási készség és a probléma-megoldási kompetencia szoros összefüggésben van az életkorral. A csúcspontot mintegy 30 éves kor körül éri el, majd folyamatosan hanyatlik. A jártasságnak az idő múlásával bekövetkező csökkenése egyrészt azzal függ össze, hogy az egyéneknek életük során mennyi és milyen lehetőségük volt készségeik fejlesztésére és karbantartására (különösképpen, de nem kizárólag formális oktatás és képzés keretében), másrészt pedig a biológiai öregedés hatásaival. Országos szinteken egyértelmű összefüggés figyelhető meg a szervezett felnőttoktatásban való részvétel mértéke és a kulcsfontosságú információfeldolgozási készségek fejlettsége között.

Azok a felnőttek, akik gyakrabban végeznek olvasási és számolási készséghez kapcsolódó tevékenységeket és többet használják az információs technológiát – mind a munkában, mind a

¹³ Az OECD készségekre vonatkozó 2013. évi elemzése

munkán kívül –, jobban teljesítenek az írni-olvasni tudást, számolást- és a problémamegoldást igénylő helyzetekben, függetlenül iskolai végzettségüktől.

Fejlett technológiával rendelkező környezetben az írni-olvasni tudás, a számolási készség és a probléma-megoldási kompetencia pozitív és független kapcsolatban van a munkaerő-piaci részvétel és a foglalkoztatottság valószínűségével, valamint a magasabb bérekkel. Azok, akik gyengébb írni-olvasni tudással rendelkeznek, a magasabb szintű jártassággal rendelkezőknél nagyobb valószínűséggel számolnak be rosszabb egészségi állapotról, hajlamosabbak azt hinni, hogy csekély a befolyásuk a politikai folyamatra, és kisebb valószínűséggel vesznek részt csoportos vagy önkéntes tevékenységekben. Az országok zömében az alacsonyabb szintű jártassággal rendelkező egyének kevésbé bíznak másokban. A munkaerő-piaci elvárások között hangsúlyosak az információs kompetenciákra vonatkozóak. Ezek az elvárások vagy követelmények azonban valamelyest eltérnek azoktól az elvárásoktól, amelyeket az egyetemi-főiskolai hallgatók elé állítanak. A munkahelyeken a hangsúly az információk közös, informális, kontextushoz kötött feldolgozásán, az információk tudássá alakításán, az információ létrehozásán, rendszerezésén és átsomagolásán van. Kevésbé fontosak az információkeresési készségek, a belső információk közötti eligazodás a lényeges. A legfontosabb információforrások az emberek, belső és külső kapcsolatok, a kollégák. A dolgozókra sokkal kevésbé jellemző a könyvtárak és a szakirodalmi források, adatbázisok használata. Az információk feldolgozása a munkahelyeken általában közös feladat.

Felmérésünk részben igazolja a fenti nemzetközi méréseket, illetve a munkaerő-piaci elvárásokat. Láttuk, hogy a diplomás dolgozók körében csökken a könyvtárak, adatbázisok használata, ugyanakkor egyre nagyobb szerepet játszanak a kollégák, munkatársak, mint információforrások. A szükséges készségek áthelyeződnek az információ megszerzése helyett annak értékelésére, rendszerezésére és további hasznosítására. A nemzetközi tapasztalatok szerint azonban a felnőttek nem jeleskednek ezekben a kompetenciákban. Nyilvánvalóan további kutatásokra van szükség ezen a területen. A felsőoktatásban nagyobb hangsúlyt kell kapniuk azoknak a kurzusoknak, amelyek ezekre a speciális munkahelyi szükségletekre készítik fel. Kérdés, hogy ez kinek a feladata, a felsőoktatási intézményeknek vagy a munkahelyeknek, esetleg a felnőttoktatási intézményeknek. Mindez tovább erősíti a speciális, szakma specifikus információs műveltség követelményeinek kidolgozása iránti igényt. Szükséges lenne minél több példát, jó gyakorlatot gyűjteni arról, hogy az egyes munkáltatók hogyan kezelik ezt a kérdést, illetve mit várnak leendő munkavállalóiktól.

A gyermekek és a fiatalok információs műveltségét vizsgáló hazai és nemzetközi kutatások érdekes jelenségekre hívják fel a figyelmünket. Az információs technológiához való szélesebb és gyorsabb hozzáféréssel nem javult a fiatalok információs műveltsége, sőt, a könnyebb hozzáférés újabb problémákat is felvet. A fiatalok internetes keresési sebessége arra enged következtetni, hogy egyre kevesebb időt töltenek a megszerzett információ relevanciájának, pontosságának és megbízhatóságának értékelésével. Nincsenek tisztában saját információs szükségleteikkel, ezért nehézséget okoz számukra a megfelelően hatékony keresési stratégia megtalálása. Egyértelműen azt szeretik, ha természetes nyelven fejezhetik ki magukat, nem fordítanak energiát a kérdés elemzésére és a megfelelő kulcsszavak megtalálására. Hosszú találati listák esetén nem tudnak dönteni a relevanciáról, gyakran futó pillantások alapján nyomtatnak ki oldalakat. A fiatalok fejében létező mentális térkép az internetről nem mindig teszi számukra egyértelművé, hogy itt különböző szolgáltatóktól származó hálózati források gyűjteményéről van szó.

A kereső motorokat (Yahoo, Google) azonosítják az internettel. Sok fiatal a könyvtárak által közvetített forrásokat nem találja eléggé érdekesnek, ezért jobban kedvelik azt, amit a Google vagy más keresők nyújtanak. Számukra ez meghittebb, egyszerűbb tanulási környezet.

A felsőoktatásban az önálló kutatómunka végzésének a követelménye alapvető elvárás. A hallgatók a felmérések szerint nem ijednek meg az ilyen feladatoktól, eléggé magabiztosnak érzik magukat. Az ördög azonban a részletekben van. Tanulmányaik során a hallgatók sok olyan feladatot kapnak, amelyekhez információt, minőségi szakirodalmat kell keresni, majd ezt elemezve alakítani ki a saját véleményét. A vizsgálatok szerint ezek a feladatok kedveltek, és a hallgatók számára nem okoznak különösebb nehézséget. Ugyancsak elmondhatjuk, hogy a digitális bennszülött generációk számára már nem jelent problémát a megszerzett információ prezentálása, a digitális technológiák kreatív alkalmazásával pazar kiselőadások, projekt munkák születnek általában. Mint mindenben, a kutatómunkában is szeretik a legkönnyebb utat választani. Nemzetközileg egységes tapasztalat,

hogy szinte minden kutatás a weben indul el, és nagyon gyakran ott is fejeződik be. A legfontosabb információforrás a nyitott web, a keresés szinte egyeduralgó eszköze a Google, esetleg valamelyik másik keresőmotor.

A hazai és a nemzetközi felmérések egyaránt azt mutatják, hogy a felnövekvő tudós generációk számára a legnagyobb kihívást az információk értékelése és válogatása jelenti. Nincsenek birtokában a megfontolt döntésekhez szükséges tudásnak, és ami a legnagyobb baj, nem is érzik ennek a fontosságát. Minden tekintetben a felületesség jellemzi őket, ami a későbbiekben a munkájuk színvonalára is kihatással lesz. Nem kétséges tehát, hogy létfontosságú a felsőoktatásban a hallgató speciális, szakma specifikus információs műveltségének sokkal hatékonyabb fejlesztése.

Irodalom

- Báthory Zoltán: Tanulók, iskolák-különbségek. 2. átdolg. kiad. Budapest: OKKER, 1997. 139–140.p.
- Catts, R. (2012): Indicators of adult information literacy. = Journal of Information Literacy, 6. 4-18.p.
- Changing library operations – Information literacy and E-resources: The Credo student survey.(2013). Ed.: Allen McKiel and Jim Dooley. In: MLA, SLA Book Expo Issue-Pre-print, vol. 25. No. 2. April 2013. http://cdn.credoreference.com/images/PDFs/ATG_v25-2_McKiel_PrePrint.pdf [Letöltés: 2015. 09.10.]
- Digitális állampolgárság az információs társadalomban. (2013) Ollé János et al. Budapest: Eötvös Kiadó, 2013. 29.p.
- Handbuch Informationskompetenz (2012). Hrsg. Von Wilfried Sühl-Strohmer. Berlin : De Gruyter Saur, 2012.
- Head, Alison J. (2013): Project Information Literacy: What can be learned about the information seeking behavior of today's college students? Association of College and Research Libraries (ACRL) Proceedings 2013, Chicago: ALA, 2013. http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/conferences/confsandpreconfs/2013/papers/Head_Project.pdf [Letöltés: 2015. 09.10.]
- Head, A., - Eisenbergh, M. B. (2010): Truth be told: How colleges students evaluate and use information in the digital age. Project Information in the Digital Age. The Information School, University of Washington, Seattle, Washington, 2010.
- Heinze, Nina (2008): Bedarfsanalyse für das Projekt i-literacy: Empirische Untersuchung der Informationskompetenz der Studierenden der Universität Augsburg. Augsburg (2008): Universität Augsburg.
- Az információs műveltség indikátorai felé. (2010). Fogalmi keretrendszer tanulmány. Készítette: Ralph Catts és Jesus Lau. Párizs: UNESCO, In: Könyv és Nevelés, 2010. Különszám. 9. p.
- Karvalics László, Z. (2012): Információs kultúra, információs műveltség – egy fogalomcsalád értelme, terjedelme, tipológiája és történelme. = Információs Társadalom, 2012. 12. sz. 22. p.
- A Német Információtudományi Társaság memoranduma: az információs műveltség oktatásügyben megvalósítandó támogatásáról . (2011). In: Könyv és Nevelés, 1. 81-85.p.
- Az OECD készségekre vonatkozó 2013. évi elemzése: a felnőttek készségeit mérő felmérés első eredményei: Összefoglalás magyarul <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/9789264204256-sum-hu/index.html?itemId=/content/component/9789264204256-sum-hu> (Letöltés: 2020.05.10.)
- Sipos, Anna Magdolna, Varga, Katalin, Egervári, Dóra (2015): NET! Mindenekfelett? Kompetenciák a digitális univerzumban. Pécs: PTE FEEK Könyvtártudományi Intézet, 2015. 267 p.
- Sühl-Strohmer, Wilfried (2011): Informationskompetenz im Bachelor- und im Masterstudium: Befunde von Studierendenbefragungen (2008–2010) an der Universität Freiburg. In: B.I.T. online. 14. (2011) Nr. 1. 11-18. p.
- Toffler, Alvin (1970): Future Shock. New York: Random House.
- Varga Katalin (2013): Az információtól a műveltségig: Az információs műveltség alapjai. Budapest: L'Harmattan, 139 p.